

CJJ04_8

Klára Osolsobě

osolsobe@phil.muni.cz

Sloveso. Prototypické gramatické a sémantické vlastnosti, syntaktické fce.

- Vydělení slovesa podle kritérií
- Sémantické vlastnosti (označení dějů, tj. příznaků určovaných podle času). Otázky: Označují děje a stavy i slova, která pod slovní druh slovesa neřadíme? Jaká kritéria použijeme pro vydělení sloves?
- Formální vlastnosti (časují se – vyjadřují svými tvary čas – zařazení děje na časovou osu s ohledem na okamžik promluvy a osobu – vztah děje k členům komunikační situace mluvčí/adresát/osoba neúčastníci se komunikace)
- Funkční vlastnosti (primární – typicky přísudek)

Kritéria vydělení slovního druhu slovesa

- *Základem zdravého hubnutí bylo, je a bude běhání.*
- *Běhal jsem, běhám a budu běhat, abych zdravě hubnul.*
- *Chceš-li zdravě hubnout, běhej.*
- *Lidé běhali, běhají a budou běhat, aby zdravě hubnuli.*
- *Ten nejpřirozenější pohyb byl, je a bude běh.*
- *Běhal jsem, běhám a budu běhat, protože se chci hýbat přirozeně.*
- *Chceš-li se hýbat přirozeně, běhej.*
- *Lidé běhali, běhají a budou běhat, protože se chtějí hýbat přirozeně.*
- *Běhat se vyplatí, zhubneš a budeš se hýbat přirozeně.*

Tvary slovesné

určité tvary syntetické	neurčité tvary syntetické					verbální substantivum
	infinitiv	participium I-ové	participium pasivní (n-/t-ové)	přechodník přítomný	přechodník minulý	
<i>běž-ím, -íš, -í, ...</i> <i>běž-0, -me, -te</i>	<i>běžet, doběhnout</i>	<i>běže-l, -la, -lo, -li, ...</i>	<i>doběhnu-t, -ta, -to, -ti, ...</i>	<i>běže-e, -íc, -íce</i>	<i>doběhnu-v, -vši, -vše</i>	<i>běžení, doběhnutí</i>

Najděte v textu

- infinitiv pasíva
- imperativ pasíva
- pasivní příčestí
- indikativ futura
- Není vždy výhodou být vybrán. Bude těžké obstát. Bud' připraven. Byl jsem zapsán. To už bylo řečeno. Kams dala oči? Budu psát úkoly včas. Už neotálej. Jsem na to zcela sama. Dobře děláš.

Řešení

- infinitiv pasíva
- imperativ pasíva
- pasivní příčestí
- indikativ futura
- Není vždy výhodou **být vybrán**. Bude těžké obstát. **Bud' připraven**. Byl jsem **zapsán**. To už bylo **řečeno**. Kams dala oči? **Budu psát** úkoly včas. Už neotálej. Jsem na to zcela sama. Dobře děláš.

Morfologické kategorie sloves

- Osoba a číslo (kategorie syntakticky závisle proměnné, které vyjadřují rysy nominálních výrazů)
- Způsob (vyjadřuje jaký je způsob toho, co je vyjádřeno predikátem)
- Čas (vyjadřuje umístění děje vyjádřeného predikátem na časovou osu vzhledem k okamžiku promluvy)
- Rod slovesný (vztah podmětu a činitele děje)
- Vid (lexikálně gramatická kategorie)

1. os. sg. vyjadřuje vztah k samotnému mluvčímu/pisateli (on je subjektem, jemu se přisuzuje děj nebo vlastnost).

Gramatická forma:

- **Neběhám** pro vítězství, ale čistě pro radost.
- **Běhal jsem** od dvaceti.
- Já **budu** **běhat** stejně.
- **Já** **běhal** s rodinou po Malé Fatře.
- Kdyby byl čas, **běhal bych** pořád.
- **Jsem** **předběhnuta**.
- **Byla jsem** **předběhnuta**.
- **Budu** **předběhnuta**.

2. os. sg. vyjadřuje vztah k samotnému adresátovi. Gramatická forma:

- Za kolik teď **běháš** stovku?
- **Běhal jsi** pro radost, pro čest a slávu své země.
- **Běhal jste** a držel dietu?
- **Běhals** tady kolem s fotbalovým míčem. Ty **běhal** líp než já.
- Karle, **budeš** běhat maraton.
- Od lékařky si vyslechl mrazivý ortel: „ Nikdy už **běhat nebudete**. “
- **Běhej** si.
- **Běhejte** sama pro sebe.
- Kdyby se doping přestal kontrolovat, **běhal bys** dál?
- Proč jste vůbec nešel někam do přeboru, kde byste byl absolutní hvězda a **běhal byste** ještě méně?
- **Jsi** doběhnout.
- **Byl jsi** doběhnout.
- **Byls** doběhnout.
- **Budeš** doběhnout.

3. os. sg. vyjadřuje vztah k jedné substantii, která v daném komunikačním aktu nevystupuje v roli mluvčího ani adresáta.
Gramatická forma:

- Alena Močářiová už rok **běhá** za švýcarský tým Hutwielle.
- To Svoboda **běhal** před zraněním s prstem v nose.
- Řekl, že **bude běhat**, dokud bude zdravý.
- Miluje natáčení a **běhal by** pořád.
- Kdyby psa probudil plyn, **byl by běhal** po pokoji.
- Co už **je zaběhnuto**?
- Už v pátek **byl odběhnut** supersprint.
- Dva týdny po posledním cvalovém dostihu **bude odběhnut** závěrečný klusácký.

1. os. pl. zahrnuje více mluvčích/pisatelů + (adresáta/y + neúčastníka/neúčastníky komunikace)

má tedy velmi široké použití: může zahrnovat i substance, k nimž se referuje 2. a/nebo 3. osobou.

Gramatická forma:

- Teď víc **běháme** a zkusíme trháky.
- **Běhali jsme** tam už jako malí.
- Teď **budme běhat** společně štafetu.
- **Běhejme**, cvičme, tvrdě fyzicky pracujme.
- **Běhali bychom** bez míče.
- **Byli bychom běhali** až do večera.
- **Jsme doběhnuti** nějakými taškáři.
- **Byli jsme doběhnuti** nějakými taškáři.
- **Budme doběhnuti** nějakými taškáři.

2. os. pl. = 1) více adresátů, 2) adresát/více adresátů + neúčastník/neúčastníci komunikace.

Gramatická forma:

- **Běháte** rádi?
- **Běhali jste** za trest, nebo šlo jen o to, abyste před zápasem nabrali kondici?
- Borci, teď **budete běhat** proti sobě a vyhýbat se, abychom si zvykli na terén.
- Kluci, **běhejte**!
- **Běhali byste** od lajny k lajně, kdyby vás nebavil tenis či fotbal?
- **Byli byste** tam **doběhli**?
- **Jste** předběhnutí.
- **Byli jste** předběhnutí.
- **Budete** předběhnutí.

3. os. pl. vyjadřuje vztah k množině takových substancí, které v daném komunikačním aktu nevystupují v roli mluvčího ani adresáta.

Gramatická forma:

- **Běhají** a skáčou.
- **Běhali** s námi po celém hřišti.
- Za trest **budou** **běhat** bez míče.
- Všem přejeme ať **běhají** a mají z toho radost.
- Kdyby vládli labouristé, **běhali by** prý klidně na svobodě.
- Takové programy **jsou** **rozběhnuty**.
- Takové programy **byly** **rozběhnuty**.
- Takové programy **budou** **rozběhnuty**.

Forma, jíž je vyjádřena kategorie osoby+číslo v závislosti na gramatických kategoriích slovesa (způsob, rod, čas)

	reálný		hypotetický		nereálný		žádoucí	
	činný	trpný	činný	trpný	činný	trpný	činný	trpný
přítomný	běž-ím,-íš, ...	jsem, jsi, ... předběhnu t						
minulý	běžel jsem, jsi/-s, 0, .../já běžel	byl jsem/ já byl předběhnu t						
budoucí	budu, budeš, ... běžet/ po- běž-ím, -- íš, ...	budu předběhnu t						
			běžel bych, bys	byl bych, bys	byl bych, bys	byl bych. bys	ať běž-ím, běž 0	ať jsem, isi

Otázky

- Které slovesné indikativní činné tvary jsou syntetické?
- Které imperativní tvary lze vyjádřit opisem pomocí částice?
- Jaký je rozdíl mezi pomocnými tvary slovesa *být*, jimiž se tvoří indikativní tvary minulého času a tvary slovesa *být*, jimiž se tvoří tvary pasiva v přítomnosti?

Které slovesné indikativní činné tvary jsou syntetické?

	syntetický tvar	analytický tvar
indikativ přítomný činný	nese	-
indikativ minulý činný	nesl	nesl jsem
indikativ budoucí činný	ponese	budu nést

Které imperativní tvary lze vyjádřit opisem pomocí částice?

	činný	trpný
1. sg.	ať odejdu	ať jsem dopaden
3.sg.	ať odejde	ať je dopaden
3.pl.	ať odejdou	ať jsou dopadeni

Jaký je rozdíl mezi pomocnými tvary slovesa *být*, jimiž se tvoří indikativní tvary minulého času a tvary slovesa *být*, jimiž se tvoří tvary pasivav přítomného času?

indikativ minulý činný	indikativ přítomný trpný
přišel jsem	jsem dopaden
přišel jsi/ přišels	jsi dopaden
přišel	je dopaden
přišli jsem	jsme dopadeni
přišli jste	jste dopadeni
přišli	jsou dopadeni

Najděte slovesné tvary a rozdělte je na **syntetické** a **analytické**

- *Poletím na dovolenou.*
- *Tak se ukaž.*
- *Jel bys se mnou?*
- *Jsem zaneprázdněn.*
- *Komus to ještě nabídl?*
- *My tam taky jedeme.*
- *Tak proč ses ho nezeptal?*
- *Byls doma?*
- *Letištní hala se zavírá ve dvanáct.*
- *Budou se divit.*
- *Chod' vzpřímeně.*

Najděte slovesné tvary a rozdělte je na syntetické a analytické

- *Poletím* na dovolenou.
- *Neudělal* chybu.
- Tak *se ukaž*.
- *Jel bys se mnou?*
- *Jsem zaneprázdněn*.
- *Komus to ještě nabídl?*
- *My tam taky jedeme*.
- Tak proč *ses ho nezeptal?*
- *Byls* doma?
- *Letištní hala se zavírá* ve dvanáct.
- *Budou se divit*.
- *Chod'* vzpřímeně.

Vyjádři děj jako žádoucí

- Chodím rád včas.
- Učíš se dobře.
- Lepí si obrázky.
- Máme se rádi.
- Jste spokojeni.
- Jsou syti.

Vyjádři děj jako žádoucí

- Chodím rád včas.
- Učíš se dobře.
- Lepí si obrázky.
- Nenaříkáme.
- Jste spokojeni.
- Jsou syti.

At' chodím včas.

Uč se.

At' si lepší obrázky.

Nenaříkejme.

Bud'te spokojeni.

At' jsou syti.

Transponovaná užití kategorie osoby, čísla, času a způsobu (zdvořilost, pragmatika, expresivita)

- Neotáčej se. × Neotáčejte se. × Neotáčej se. × Neotáčím se. × Neotáčíme se.
- Dokazuji ... × Bych rád dokázal ... × Dokazujeme ... × Bychom chtěli dokázat × Je třeba dokázat ...
- Teď vás vyšetřím a uvidím ... × Vyšetříme to a uvidíme × Je to potřeba vyšetřit a uvidí se ...
- Včera jsem byl doma a začalo hořet. × Včera jsem doma a začne hořet.
- Už papá mrkvičku? × Už papáte mrkvičku? × Už papáme mrkvičku?
- Měl jste polévku a pečivo, kolik kusů? × Byla polévka, rohlíček nebyl?
- Dáte si kávu? × Dali byste si kávu? × Dáme kávu? × Kávička nebude?
- Budeme jíst? × Bude se jíst?
- Nachystals oběd? × Nachystal někdo oběd? × Je už nachystaný oběd?
- Zítra uklid'. × Zítra uklidíš. × Zítra budeš uklízet. × Zítra se bude uklízet. × Zítra se uklidí.
- Mohl bys dojít nakoupit. × Mohlo by se jít nakoupit.

Gramatikalizované formy transpozice

- vykání
- onkání
- onikání
- autorský plurál / plurál skromnosti (pluralis modestiae)
- pl. maiestaticus
- historický présent

Rozhodněte, které z následujících slovesných tvarů mají formu

kondicionálu minulého a které vyjadřují kontrafaktuální (ireální) děj:

- Potkat Zdenu před deseti lety, vzal bych si ji.
- Byla bys překvapena, kolik jich tam bylo odvezeno.
- Kdyby to byli bývali věděli, tak tam vůbec nechodili.
- Kdybychom si koupili dalekohled, orel mořský by býval v Dívčicích spatřen častěji.
- Mít o trochu víc místa, s chutí by se protáhl.
- Kéž bys nebyla bývala vybrána

Rozhodněte, které z následujících slovesných tvarů mají formu

kondicionálu minulého a které vyjadřují kontrafaktuální (ireálný) děj:

- Potkat Zdenu před deseti lety, vzal bych si ji. *Kdybych byl potkal Zdenu před deseti lety, byl bych si ji vzal.*
- Byla bys překvapena, kolik jich tam bylo odvezeno.
- Kdyby to byli bývali věděli, tak tam vůbec nechodili. *Kdyby to byli bývali věděli, tak tam vůbec nebyli chodili.*
- Kdybychom si koupili dalekohled, orel mořský by býval v Dívčicích spatřen častěji.
- Mít o trochu víc místa, s chutí by se protáhl.
- Kéž bys nebyla bývala vybrána.

Určete **vid**, určete **význam přítomného tvaru** a rozhodněte, zda sloveso vyjadřuje děj **násobený**, nebo **nenásobený**:

- **Přijdeme** včas?
- Barbora Špotáková **hází** oštěpem.
- Bratranec **nosí** červenobílou kšiltovku.
- Hele, tamhle **letí** čáp.
- Až táta **odhází** sníh, **věnuje** vám třeba půl hodiny.
- Vždy **podaruje** příbuzenstvo mnoha dary, ale nikdo tomu **nevěnuje** pozornost.
- Filip se ihned **zorientuje**, **přeskáče** povalené stoličky a vmžiku **pootevře** všechny tři zásuvky.
- Hynek **jde** příští rok do školy, ale při svých čtyřiceti kilogramech se už dnes **nevejde** do prvňákovské lavice.
- Dospělí jedinci **dorůstají** délky patnácti až sedmnácti centimetrů.

Určete **vid**, určete **význam** **prézentního tvaru** a rozhodněte, zda sloveso vyjadřuje **děj násobený**, nebo **nenásobený**:

- přijdeme – **dokonavý**, **budoucí**, **nenásobený**;
- hází – **nedokonavý**, **aktuální přítomný** **nenásobený**/**neaktuální přítomný** **násobený**;
- nosí – **nedok.**, **neakt. přít.**, **nás.**;
- letí – **nedok.**, **akt. přít.**, **nenás.**;
- odhází – **dok.**, **bud.**, **nás.** (distributivní);
- věnuje – **dok.**, **bud.**, **nenás.**;
- podaruje – **dok.**, **neakt. přít.**, **nás.** (distr.);
- nevěnuje – **spíše nedok.**, **neakt. přít.**, **nenás./nás.**;
- zorientuje se – **dok.**, **min./fiktivní**, **nenás.**;
- přeskáče – **dok.**, **min./fikt.**, **nás.** (distr.);
- pootevře – **dok.**, **min./fikt.**, **nenás.**;
- jde – **nedok.**, **plánovaný bud.**, **nenás.**;
- nevejde se – **dok.**, **neakt. přít.**, **nenás.**;
- dorůstají – **nedok.**, **všeobecně platný**, **nenás.**

Odpovězte

- V kterých slovesných tvarech lze v češtině odlišit vykání a tykání?
- Kterým modem (způsobem) lze v češtině nahradit imperativ?
- Lze v češtině vyjádřit imperativ 3. osoby?
- Může slovesný tvar plnit funkci podmětu?
- Je v češtině obligatorní užití osobního zájmena k vyjádření gramatické kategorie osoby?
- Jak lze vyjádřit v češtině současnost/předčasnost dějů?

Prostudujte řádně

- 3.2 Slovesné morfologické kategorie (s. 30-40) z Adam, R.: Morfologie, viz IS_studijní ...

Na příště

- Na příští seminář je třeba vypracovat krátký úkol ve formě on-line testu.
- Na úkol máte 30 minut a jej je třeba vypracovat do příští středy 00.00 hod.
- Na začátku příští hodiny projdu řešení. Připravte si otázky na nejasnosti.
- Těm, kteří bez omluvy odevzdají úkol pozdě, bude úkol počítán jako nesplněný. Ti, kteří budou mít více než tři nesplněné (pozdě odevzdané) úkoly, nebudou připuštěni ke zkoušce (= opakování ročníku). Znamka ze zkoušky se bude skládat z dílčích známek za odevzdané domácí úkoly a ze známky ze závěrečného on-line testu.